

"Замість казки"

Клим Поліщук

(Із випадкових заміток)

В таборі спать лягали завчасу, але сон приходив пізно. Кожна таборова ніч проходила в думках та мріях про волю, і тільки під ранок мозок кожного таборовця стомлювався настільки, що тратив свідомість дійсного і починав снити майбутнім, яке раз у раз було звичайним минулим і давно прожитим, і ця ніч, що так швидко стелилася срібним мороком, мала бути ще більш безсонною, бо недарма вона не така, як усі інші зимові ночі...

Стоячи коло півзамерзлого віконця своєї маленької кімнатки, що знаходилася в будиночку таборової команди, бачив на дворі одне й те саме, сто раз знайоме до найменших дрібниць і остогидле до гострої нудоти: три сірих бараки в один ряд з маленькими та вузькими віконцями під самісінькою кришею, два ряди дротяних загород навколо них, а там далі—безмежно-сумні простори засніжених мазурських полів...

Дивився і не хотілось вірити, що за якусь годину настане Святвечір, або, як на моїй Волині кажуть — "Вілія"... Стривожений мозок снував настирливі думи про те, що нічого особливого в цій ночі немає і що мазурські поля нічим не різняться від Волинських, або Полтавських, але душа, як міцно натягнута струна, несвідомо якось ловила кожний звук і приймала його всім своїм єством, так, що я чув навіть тихі шелестя лазурово-синіх тіней, що стелилися по кучугурах снігу вздовж дротяних загород...

Чекав товариша та свою кутю. Умовилися провести цей вечір за чаркою "starki", яка обійшлася мені не так-то вже й дорого: всього лише одна пара стоптаних чобіт за літрову пляшку... Товариш Семенчак був моїм давнім приятелем, і нас зв'язували спомини далекого минулого, коли ми разом тинялися по Васильєвському Острові і, не раз було, замість обіду смакували кусок "сит— наго" з гнилою ковбасою, яку давав нам "за кредит" добрячий господар "угла" Влас Осіпов. Обидва ми вчилися малярства, обидва марили бути "визначними", обидва терпеливо голодували і, збігом обставин, обидва опинилися за цими дротами, де вже не було ніяких мрій та надій, але за те була спільність в спогадах минулого і з нею нам було добре. До того ж моє становище як "редактора" таборового часопису, а його як "директора" таборового театру давало нам змогу використовувати наше минуле в своїй маленькій творчості, завдяки чому в таборі нас називали "визначними мистцями"... Можливо, що не за дротами нас могли б назвати цілком інакше, але тут ми досягли того, про що мріяли...

Правда, часами на нас "щось находило" і тоді ми енергійно готувалися до втечі на Вкраїну, але кожний раз знаходилась якась причина, що заставляла нас забути за свої наміри і зоставатися тут далі. І так минали за днями дні, тижні, місяці і, навіть, цілий рік уже... Годинами, коли особливо часто починала відчуватися нудьга, я добував

пляшку "starki", а Семенчак гітару і так віддавалися "грустному веселю",—як казав він про цей засіб розваги.

— Гм... грустному веселю... — виринали в голові в той час, як вухо ловило те, що говорилося десь надворі.

— А кутя буде сама найстояща, казав начальник постачання, — бренів дзвінкий молодий тенорок.

— Де вже там бути їй такою, — безнадійно прошепотів у відповідь старечий голос.—Другий рік уже тут... Знаю...

Серце боляче стислося і "грустное веселіє" уступило місце другому:

—Другий рік уже... другий рік...

І стало перед очима рідне волинське село, хати в снігу, дерева в сивім інею, гурт хлопчиків із зіркою. Щось здавило за горло й потемніло в очах, а в тій пітьмі заблимали маленькі вогники...

—Так каганці світяться... каганці...—з'явилася пояснююча думка.

—Але чим вони світять тепер?.. То ж, кажуть, нафти немає... — з'явилась слідом за цею друга думка.

—Аж, він марить! — почувся чийсь голос від порога.

Я здригнувся й повернувся. В сутіні присмерку побачив знайому постать товариша і ще когось.

— Бодай тебе! — сказав я до нього, засвічуючи свічку. — Я не сподівався так скоро...

— Ти, певне, не сподівався ще й цього! — сказав він весело і вийняв з кишені три останні числа "Волі" і величезне кільце свіжої ковбаси.—Це твій земляк привіз...

— Земляк?.. Який земляк?.. — спитався я.

— Оцей самий, що стоїть перед вами! — промовив незнайомий, простягаючи мені руку. — Хорунжий Сосновський із Житомира!

— Як же ви тут опинилися? — спитався я його.

— Трошки інакше від вас! — всміхнувся він. — Перейшов з повстанцями за Збруч і опинився тут...

— Ах, так ви недавно сюди попали?!

— Як бачите! — хитнув він головою. — Попав недавно, але за те дуже радий...

— Раді, кажете?

— Звичайно... — всміхнувся він. — Тут так затишно і спокійно, а там... — махнув рукою і знов усміхнувся.

— Що ж таке там?—цікавився я.

— Кепсько там! — Дуже кепсько!.. А тут добре, що хоч вас бачу...

— Мене?!

— Еге ж! — сказав він поважно. — Я ж вас давно знаю... Ще з того часу, як ми разом на Тетеревські скелі ходили...

Я пильно подивився на його, але маленька й щупленька постать земляка, з голеним ніжним лицем, сірими й лагідними очима і майже сивим волоссям на голові, рішучо

була незнайома.

— Щось не пригадую,—сказав я, беручись за останнє число "Волі".

— А Соню Вознесенську знаєте?—спитався він.

— Соню Вознесенську?!

Я пильно подивився на нього і впізнав колишнього ворога.

— Ви Михайло Кузник?!

— Той самий... — майже пошепки вимовив він. — Тільки я вже не той, що колись був... Я вже давно люблю вас і все думав про те, щоб побачитись з вами...

— Ну, як же ж там наш Житомир?—спитався я його так, аби не мовчати, але товариш схопив мене за руку і патетично вигукнув:

— Надворі хуга, надворі стужа, надворі дрти, та ще й з колючками, а в нас і кутя на покуті, і чарочка, і старочка, як в українського Зевса на хлопоманськiм Олімпі!

Земляк сидів і тільки дивився.

— Надворі дрти, та ще й з колючками...—посміхався сам до себе. —Та ще й з колючками...

Я дивився на нього і щось давнє-давнє починало ворухити мій мозок і непокоїти душу.

* * *

Кутя, як кутя, але старка чудова... Чи варто згадувати про те, як діяла вона на наш хоробливо чуйний організм, в якому зібралося стільки непочатої енергії?.. Товариш Семенчак пив і грав на гітарі, а я й мій земляк Сосновський співали волинських колядок. Співали на весь голос, не стидаючись, наче вдома. До наших вікон хтось приходив, чогось стукався, щось кричав, але нас те не цікавило. Без найменшої уваги "грустно" розважалися, і тоді, коли настрої починав спадати, однодушно зверталися до пані "starki", і вона рятувала нас...

Те все, що накіпіло в нас на душі, без усякого вагання було виложено на стіл і вже ніхто з нас не крився зі своїми таємними думами і вже ніхто з нас не боявся бути сентиментальним, коли згадував свою сільську хату в загаті і вистелений пахучим сіном святочний стіл... Все було рідне настільки, що здавалося нам, ми бачимо один в одного серце... і це був не п'яний чад, а щось цілком інше, що ми глибоко відчували і дорожили ним... Це був той незвичайний момент, який часами трапляється під час якоїсь сумної подорожі в потязі, коли несподівано стріваються дві людських душі і враз, отак собі, без усякої особливої мети, відкриваються одна одній...

—От, ми борці називаємся, а насправжки ми є ніщо... — говорив Семенчак, — і в дійсності ніхто з нас не вірить в нашу ідею, а коли й каже так, то лише для того, щоб одурити самого себе...

— Рація, товаришу!—згоджувався з усмішкою на устах мій земляк. — Вся наша акція є не більше, як скупчення цілої низки особистих випадків в житті окремих одиниць, що привело їх до утворення спеціального свого фронту, який для оправдання свого існування потребував якоїсь ідеї...

—Наприклад?—спитався я.

—Наприклад?!—здивовано повернувся він до мене. — Хіба ви не знаєте цього самі по собі?..

— Не розумію... — сказав я.

— Не розумію... — озвався й товариш Семенчак.

Мій земляк налив чарку, випив її за одним разом і твердо сказав:

—Ідею Самостійної Української Держави... В той час, як така держава вже існує, ми все ж таки не перестаємо її шукати і знаходимо своє місце за колючими дротами...

—Не розумію... — промовив гаряче товариш, звертаючись чомусь до мене. — Що це є?.. Чи не радянська, га?..

—То не так важно, як вона називається, а важно те, що є фактом! — спокійно, але так же твердо, заговорив земляк далі. — Те, що ми називаєм не справжнім і не дійовим, виявляється доконаним фактом в той час, як наше справжнє і дійсне є наскрізь фальшиве, звихнуте, вибите зі своєї життєвої колії, яке не може знайти само себе, не то щоб...

— Почекайте! — перебив його товариш. — Ваша риторика не зовсім зрозуміла... Скажіть просто, що саме ви називаєте фальшивим, звихненим і хто саме не може знайти себе?.. Я, наприклад, являюся настільки переконаним у справедливості наших домагань, що ще ні разу й ні на одну хвилину не сумнився в цьому... Тим часом ви мені говорите такі речі, що, вибачайте, нагадують собою цілковитий абсурд...

— Можливо! — згідно хитнув головою мій земляк. — Я не сперечаюся! Про політику я також не говорю, але я говорю про психічний бік нашої справи, який майже в цілому залежить від чисто особистих примх і вимогів кожного окремого індивіда з цього табору. Поясніть мені, наприклад, таку постать! Тільки що прибув я до табору, аж підходить до мене якийсь чоловічина і питає: "Что ж, скоро поїдем? Попав случайно, но если будет допомога да посада, то попрацую для ненькі України"... Що ж, скажіть, це прояв переконання в справедливості наших домагань?.. Хіба ж це не є тим самим абсурдом, про який ви мені лише тільки що згадували?..

—Так!—схопився товариш Семенчак. —Але ж це виїмки і...

— Почекайте! — зупинив його земляк. — Як я вже сказав, я зовсім не беруся говорити про досконалість, чи недосконалість політичної думки якогось кола, чи окремого індивіда, а говорю лише про ті причини, що змусили те коло і того індивіда зупинися на тому ґрунті, на якому опинився і на даний момент...

—Наприклад?—озвався товариш Семенчак. — Що саме ви називаєте такими причинами?..

— Все! — сказав земляк Сосновський — все, що вибиває людей з колії життя і водить їх манівцями, обминаючи ясні й прості шляхи... В одного родинна трагедія, в другого романтична пригода, в третього звичайний нещасливий випадок, а те все разом змотується в клубок, який котиться по всіх просторах під знаком якоїсь ідеї... Подумайте тільки, що могло привести того спеца, що збирається й надалі "працювати для ненькі?"... Його привела сюди якась випадковість, не більше... Переконання в нього ніякого, але однак він терпить не менше кожного із нас, що так голосно говоримо про

свої ідейні стремління...

— Гм... Це цікаво, але занадто суб'єктивно... — проговорив про себе товариш Семенчак, беручись за гітару. — Справді це має свою рацію і людині-мистцеві варто було б пошукати якогось іншого шляху...

— Цей шлях—саме звичайне визволення від політичних забобонів, —підказав земляк. — Той, що не спроможеться на це, залишиться назавжди задротами...

— Однак ви також сидите за ними! — засміявся товариш, пробуваючи награвати: "Небо і земля".

Земляк поблід, як полотно, і тихо промовив:

—Так... задротами...

— І як же ви сюди попали, маючи такі погляди? — запитав його вже я.

—Погляди, шановний земляче, виробляються не зразу, а поступово... До того ж, попав я сюди цілком свідомо, тікаючи від самого себе, від свого минулого, яке й є головною причиною всього, що в цей час переживаю...—промовив земляк, журно дивлячись на мене.

—Мені, товариші, взагалі остогидло це все!—підвівся з місця Семенчак.—Різдвяна ніч, добрі люди колядують, а ми в Центральну Раду бавимось... Давайте ліпше затягнемо ще з одну колядку або поговоримо про минуле, далеке минуле, таке минуле, щоб було яскраве, як та копійка, яку я колись чистив попелом на різдвяні свята...

—Гаразд!—сказав на те земляк. —Я розкажу вам свою пригоду з торішнього року і тоді ви, можливо, зрозумієте й те, з яких саме дрібничок складається велика справа...

Зіщулив хижо очі й повернувся до мене.

— Ну, от Соня Вознесенська!..

— Що саме?—спитався я, відчуючи в своїй душі неприємно-прикре й болюче чуття.

—Ото, як вона розлучилася з вами, то за мене також не пішла...

—Не пішла?!—скрикнув я мимоволі і в той же час пригадав собі, як важко плакала вона, провозжаючи мене на далекий Північний Фронт, і як скаржилась на те, що "батьки заставляють іти за нелюба". Тим "нелюбом" був ніхто інший, як оцей самий Сосновський і, коли одного разу, вже будучи в шанцях, я отримав від неї листа, в якому вона сповіщала про свій "шлюб з нелюбом", то я був певний, що це був Сосновський... А тому, як в час революції, так і нашої власної війни, коли мені приходилось бути в своєму рідному місті, я зумисно обходив ті вулиці, де більше всього міг стрінутися з нею... Боявся, щоб цього не сталося, бо відчував, що тоді щось мусило б виникнути і що тоді могла б цілковито змінитися система мого індивідуального життя... А цього я рішуче не хотів і всю свою енергію скеровував у цілком інший бік, не бажаючи витрачати її на особисті справи. Ніхто інший, як ця сама енергія, ось уже цілий рік виснажувала мене за цими дротами і запевняла, що так і повинно бути... Вколисаний отим "так і повинно бути", я цілком забув за головну причину свого сучасного становища і, часами, коли навіть тужив, то тужив сліпо й несвідомо... і тільки тепер, коли в мою кімнату увійшов оцей земляк, коли він вимовив уголос давно забуте імення

коханої людини, я відчув всією своєю істотою таку безмежну тугу, що ледве спромігся спитатися:

— Не пішла?!

І лише тоді, коли він низьким і спокійним голосом відповів мені, що вона, відмовивши йому, вийшла заміж за якогось російського капітана, пригадав собі, що я питався не звичайно і що цього не слід було робити.

— Як бачу, то ви любили її!—говорив земляк Сосновський. — На жаль, цього я тоді не хотів знати, бо сам любив її і любив так, як ніхто не зміг би... Люблю її ще й досі і кажу це одверто, бо взяв на себе найбільшу вагу минулого...

— Гм... як бачу, то земляки з романом!—підморгнув до мене товариш Семенчак. — Цікаво знати, як ви розв'яжете його?..

— Він, товаришу, вже розв'язаний і розв'язав його я! — сухо сказав на те Сосновський. — Сьогодні минає рік, як я взяв на себе всі наслідки наших непевних взаємовідносин і відколи не знав спокійної години, заки не попав сюди.

— Що ж такого сталося?—спитався я його. — Ви розійшлися, як і я, чи що?..

— Так, ми розійшлися, але як це не дивно, вона, будучи мертвою, володіє мною і керує всіми моїми вчинками... Те вражіння, яке зробила вона на мене під час останньої зустрічі, стало для мене причиною мого звихнення, як це ви вже бачите... Я стрінувся з нею тоді, коли вона була мертвою...

— Мертвою?! — здивовано скрикнув Семенчак. Я мовчки відсунувся трохи від стола і пильно подивився в сірі земляцькі очі. Вони були чудні й смутні, наче бачили перед собою щось надзвичайно страшне й незрозуміле, і мучився тим, що його не можуть бачити інші.

— Звичайно, я не знав того, що вона мертва, але говорив з нею, як із живою... — продовжував він. — Це вже рік минає... Через дві-три години цілісенький рік...

— Вибачайте! — озвався товариш Семенчак. — Вибачайте, що виявляю в такий спосіб своє зацікавлення, але мені зостається цілком незрозумілим те, що своє сучасне становище ви ставите в якусь безпосередню залежність від тієї зустрічі?..

— В цей час скажу, але мусите дати слово, що ніяких суперечок тепер на цю тему провадити не будете!—дрижучим голосом промовив земляк. — Скажу це для potwierдження того, що говорив тут, а ви вже як хочете, так і розумійте...

Раптом схопився на ноги і швидко заходив по кімнаті.

— Ви нічого не чули! — звернувся він до мене, зупиняючись біля стола.

— Нічого... Завірюха зривається надворі... — відповів я.

Він постояв так трохи, а потім налив чарку, випив і сів на своє місце.

— Нехай собі!.. — байдуже махнув рукою. — Отже, слухайте історію звихненої людини і не дуже дивуйтеся, бо ні про що інше, як тільки про подібні пригоди, сказано кимсь: "Є, друже мій Горацію, багато ще таких речей на світі, про котрі ми не маємо ні найменшого поняття"...

— Цілком можливо... — хитнув головою товариш Семенчак, смикнувши непомітно мене за рукав. — Будемо слухати! Кажіть!

* * *

Земляк мій допитливо подивився нам у вічі, потім всміхнувся своєю чудною усмішкою і сказав:

— Тільки не думайте, що я тут звихнений...

Плеснув себе долонею по лобі і важко зітхнув.

— Та не турбуйтеся вже! — промовив я. — Сьогодні різдвяна ніч і всякі казки можливі...

— А, так! — подивився він на мене. — Всякі казки, кажете, можливі? Гаразд! Тоді хай це буде замість казки, коли не схочете прийняти за дійсність!..

Глянув ще раз нам у вічі, схилився над столом і тихим голосом зачав оповідати:

"Соню я не перестав кохати навіть тоді, коли вона відмовила мені і вийшла заміж за іншого. Для того, щоб забути її, я залишив редакцію "Волини" і пішов добровільно на фронт. Одначе, будучи й на фронті, я не міг цілком забути за неї і годинами так тужив, так нудьгував, що радий був віддати за один її погляд все своє життя..."

Не смійтеся! Кажу правду, що любив її зовсім не по-сучасному... Потім я став їй писати. Писав щотижня і щотижня мав від неї відповідь. Кажу — відповідь, бо про себе вона майже ніколи нічого не писала. Часами тільки згадувала про вас, раз прислала навіть вирізок якоїсь поезії, яка начебто була ваша, і з цього я зрозумів, що вона кохала вас...

Він на хвилинку зупинився, звів на мене очі і з хвилинку дивився так, неначе старався щось пригадати. Раптом стиснув плечима, зщулився, наче від холоду, і говорив далі.

Як настала революція, я зразу ж повернувся до Житомира. Надіявся на якусь зміну. Ви ж знаєте самі, що в перші дві революції панував такий настрій, що, здавалося, були можливі всякі чудеса...

Надії були даремні! Вона цілком віддалася якійсь там політичній праці і зі мною не забажала навіть стрічатися. Не дивлячись на всі спроби стати її товаришем, мені скоро прийшлося переконатися, що я їй цілком чужий, а тому виїхав до Києва. В Києві попав, як то кажуть, на "розбір шапок". Центральна Рада складала вже свої манатки, а за Дніпром товклися північні гості. Після трьохтижневих і відчайних змагань на вулицях Києва, сам не свій, разом з іншими, знову приплентався до Житомира. На цей раз вона вже сама шукала мене і, коли знайшла, то зразу же кинулась до мене, як до найріднішого й найлюбішого в світі.

— Не думала я, — казала вона, — щоб ви були здатні на щось!.. Чомусь ви здавались мені нерішучим...

Потім розповіла мені все. Виявилося, що вже рік минув, як вона розійшлася з ним і розійшлася через те, що він отруїв їх спільну дитину, і отруїв її так, що вона сама навіть допомагала йому це робити. Казала: "Дитина вдалася не цілком здоровою і все чогось кричала. Він радив напувати її соком із сирих буряків, змішуючи його з молоком. Я так і робила. Дитина кричати не переставала, але скоро померла. А тоді він сказав, що так і мусило бути..." Вона покинула його і пішла вчителювати в дитячий притулок, а він,

після цілої низки авантур, виїхав кудись, і тільки тепер вона довідалась, що він знаходиться в штабі Му— равйова. "Коли ви мій друг, так убийте його!"—казала вона мені в той час, коли стало відомо, що він провадить північних гостей на Бердичів. — "Я не хочу, щоб він прийшов сюди!.. Я боюся його!.."

І тоді я пішов з невеличким гуртком "чорних" на Бердичів і був там ранений. Три місяці лежав у військовій шпиталі, і вона часто навідувалася до мене. Вражіння було таке, що вона вже моя, і це справляло мені таку радість, що я забував за свої прострелені груди. "За життя розплата тільки кров'ю..." — сказав якийсь поет, і це я тоді відчував всіма нервами. Думав, що каплею пролитої крові купую обнову свого життя, але, на жаль, це було не так. Коли я вичунав, то, замість того, щоб стати самим собою, я став слухняним рабом її партійного переконання і розліплював серед ночі на міських парканах якісь прокламації. Робив це до того часу, заки в мені не збунтувалася "натура"... Тоді я назвав її бездушним упиром, а його ідеальним борцем і подався знову до Києва. Як на лихо, моя друга подорож нічим не різнилася від першої, і я збігом обставин опинився в Запорізькому корпусі, де мене й зробили хорунжим. В запалі боротьби, яка кидала мною з одного кутка України в другий, я якось скам'янів і зачерствів не тільки серцем, але й душею. Інколи згадував її, але в той же час згадувалася мені й моя безвиразна роль рознощика плакатів, чим я так при—слуговувався їй. Нарешті, мені зовсім було незрозуміло, як так можна було віддаватися тій справі, яка не давала безпосереднього задоволення індивідуальних вимог?..

Восени 1919 року, коли розсипалася наша армія, я подався з групою Волохатого на Житомир. Більшість нас були стомлені до того, що вже не хотіли ні про що інше думати, як тільки про спокій. Так, властиво, думав і я, бо остогидло мені це все до того, що я сам себе ненавидів. Згадав свою давню редакцію і щоденний маленький "фелетон", який оплачував моє маленьке мешкання з двох кімнат і кухні в кінці Крошенської вулиці, і так мені захотілося повернутися до старого, так забажалося... Не дивуйтеся, що так кажу, але такі моменти існують в житті кожної людини, тільки вони не признаються... Я власними вухами чув, як один наш соціаліст-революціонер співав "Боже, царя храни", а на його очах тремтіли сльози...

Зробив я собі претовстющу записну книжку і вирішив узятися за свою давню справу. Але тільки почав писати, як зразу ж помітив, що зовсім не володію українською мовою, і раптом згадав її. "Вона ж так чудово складала оті прокламації!"—подумав я про себе і негайно вирішив повернутися до неї при першій нагоді.

До Житомира прийшов надвечір 24 грудня, себто якраз на самісіньку Вілію. Вирішив до неї зразу не йти, а зачекати, заки не смеркне. Гадав прийти на святую вечерю і так зробити на неї більше вражіння. Одначе, коли я прийшов на Набережну вулицю до того дому, де вона мешкала, то побачив лише напіврозвалені стіни та поламаний паркан. Я зрозумів, що це сталося внаслідок запеклих боїв, які відбувалися тут минулого літа, але не міг зрозуміти того, що сталося з нею самою і не знав, кого питати і де шукати. Блідий серп місяця в затуманенім небі ледве що освітлював вулицю і при тім світлі помітив серед вулиці невеличку жіночу постать в чорному. З хвилину

вагався, думаючи, чи не розпитатися в неї за те, що тут сталося, але постать наблизилась сама. Я глянув і занімів.

— Соня?! Що сталося?!

Вона стояла перед мною в легенькій темній сукенці й хустині, наче заблукана мадонна, або привид, і мовчки дивилася на мене.

— І вам не холодно? — спитався я її, але вона наче не чула нічого.

— Що з вами, Соню?! — спитався я її, але вона тільки хитнула головою і швидко пішла від мене.

— Йдіть за мною... — почув я від неї щось схоже на шелест посохлого листа.

Я ледве поспішав за нею і дивувався про себе з її швидкого ходу. За декілька хвилин ми вийшли на міський бульвар, який виходив до самого Тетерева, і завернули до будинку барона Шодуара. Вона підійшла до брами, відчинила її і повернулася до мене.

— Тепер знаєте, де я живу? — промовила якимсь чужим і незнайомим голосом.—Завтра після 10-ої вечора заходьте просто сюди. Увійдете головними дверми в коридор і другі двері ліворуч...

Я хотів щось сказати їй, але вона зачинила браму і, було чутно, як заскрипіли десь двері. Зрозумів, що вона пішла до себе і помалу поплентався до свого давнього мешкання на Крошенській. Йдучи містом, думав про свою дивну зустріч із Сонею і дивувався — чому такі мертві вулиці...

Господарка помешкання зраділа мені, як своєму рідному, і, не дивлячись на те, що час був пізній, дала мені справжню святочну вечерю і навіть шклянку якогось саморобного вина. Після вечері говорили про тих, що зараз панували тут. Говорили обережно, щоб "стіни не чули", бо в неї мешкало двоє невідомих "по реквізиції" і треба було бути обережним... Правда, я недуже боявся, бо в моїй кишені знаходилася пара "гарантуючих" документів, але, все ж таки, говорили пошепки...

Вранці я обходив усе місто, шукаючи своїх давніх знайомих, але багато з них чогось повиїздили на села, дехто помер, дехто десь так запропастився, а двоє-троє давніх приятелів, яких я стрінув, були чогось такі мовчазні й непривітливі, що я сам постарався з ними розпрощатися...

Решту дня проблукав над замерзлим Тетеревом, а коли зайшло сонце, вернувся на своє мешкання. Причепурившись і не кажучи господарці ні слова, я подався до дому барона Шодуара. Було ще досить рано і до 10-ої години прийшлося просидіти на бульварі. Сидів і обмірковував про себе, що маю сказати їй, і мені ніхто не перешкоджав, бо на бульварі, крім мене, ні душі живої. Призвичаєний до вистрілів, зовсім не звертав уваги на те, що по всьому місту раз у раз чулися карабінові вистріли. І як тільки на соборній дзвіниці вибило десять годин, я вже був коло баронського будинку. Поторгав за браму, і вона відчинилася. Увійшов на широке подвір'я й зупинився. Ніде ні найменшої стежинки. "Як же вона ходить цим снігом?" — блиснула на мить думка. Підвів голову і подивився на небо. Світив мутний вчорашній серп. Блідо-зелене світло ледве відбивалося на том— них шибках вузьких готичних вікон старого будинку і це чомусь нагадало мені очі тифозного мерця. Якусь хвилину вагався, не

знаючи, що робити, а далі підійшов до дверей і поспробував за ручку. Двері враз відчинилися, і я опинився в коридорі, який скупо освітлювався крізь вікна в дверях тим же серпом місяця. Напружуючи зір, побачив оті самі другі двері ліворуч і зразу ж постукав. Глуха луна відгукнулася по всьому будинку, але за дверми було тихо. Заждавши хвилину, постукав знову, але знову ні звука. Тоді я потягнув за ручку, і двері відчинилися так же легко, як і перші, надвірні. "Заходьте!" — почувся в той час не то голос, не то шелест. В блідій смузі місячного сяйва, що падало крізь вікна, стояла Соня. Вона була в тій самій, що й учора, темній сукенці й хустині, і так само допитливо дивилася на мене.

— Ви мусите помститися... То все він...—прошелестіло від неї.

— Хто він? Що з вами? — кинувся я, хапаючи її за руку, і почув у своїй руці щось таке, не то гаряче, не то холодне, але до неможливого огидне, що заставило мене скрикнути.

— Ви мусите помститися... То все він... —шелестіло в той час знову й по кімнаті повіяло могильним холодом.

— Я не розумію, Соню... — почав було казати я, але останнє слово зав'язло в моїм горлі. Вона сміялася... Тихо, беззвучно, але жахливо й пекельно... Оголений череп світив порожняками очей, а два ряди продовгасто-гострих зубів зводилися, то розводилися, як дзьоб чорногозу, коли він тарохтить над зруйнованим гніздом.

— Що за жарти?!—скрикнув я не своїм голосом і кинувся до неї. Вдарив кулаками й зупинився. Переді мною була лише одна світляна смуга місячного сяйва.

Як я звідти вибіг, як біг до свого мешкання, — не пригадую. Не пригадую також, що було зі мною, коли я опинився за столом своєї господарки. Знаю лише, що коли я, заспокоївшись трохи, спитався її—хто мешкає тепер в будинкові барона Шодуара, то вона тільки в долоні плеснула:

— Ви, може, ходили туди на прохідку?..

— Ні! Я був у самім будинку, але там щось чудне...—сказав я.

— Я думаю! — здвигнула вона плечима.—То ж з того часу, як в ньому була та комісія, що людей на смерть катувала, то ніхто навіть і носа туди не показує...

—А ви не знаєте, кого вона скатувала?—спитався я її.

Вона, раніш ніж відповісти, озирнулася навколо себе, а потім нахилилася до мене і сказала:

— Я знаю про кого ви хочете знати, бо ви ж сьогодні дарма день сходили, тільки я не хотіла казати, бо яке мені діло до того... Адже ж я знаю, що коли ви були ранені і лежали в шпиталю, то вона доглядала вас і турбувалася вами, а коли ви вичуняли, то забули за це все і покинули її.

— Так, так!.. — озвався я до неї. — Але, чи не знаєте ви, що з нею сталося і де вона тепер?..

—Як би вам сказати?..—зам'ялася вона.—Знаю і не знаю... Бачте, вона тут якусь партію робила, ну, а чоловікові її це не сподобалося і він заарештував її, і так по цей день.

— Чим же був її чоловік?

— Та він той, як би сказати, був самим старшим у тій комісії...

Я слухав і не розумів нічого. Голова горіла, як у вогні. Цілу ніч і цілий другий день лежав майже непритомний. Коли прийшов лікар, то сказав, що в мене самий справжній "сипняк", і порадив господарці відвезти мене на село до своєї родини, де я

й прийшов до своєї пам'яті. Не скажу, щоб ця хвороба виснажила мене настільки фізично, як морально, бо привид в образі Соні переслідував мене доти, доки я не міг з'їсти цілої курки і випити повну філіжанку самогону...

Видужавши, пішов у повстанці з єдиною метою — знайти "його". За півтора року свого бурлакування я встиг побувати майже у всіх містах України і нарешті сталося так, що опинився тут... Звичайна річ, що ніколи, ніде і нікому я не сказав ні словечка про дійсну суть свого повстанчого захоплення, і ви є першими, кому я розповів це все... Ви, звичайно, можете реагувати на це кождий по-своєму, але знайте, що розповів це лише через те, що мій шановний земляк теж не був байдужим до того, що тепер привело мене до нього..."

Він устав і міцно стиснув мені руку.

— Знаєте,—сказав до мене,—я написав про це цілу повість, а ви, як близька людина, перегляньте її і скажіть своє слово... Вирішив за перо взятися, бо тепер навіть генерали цілі томи пишуть...

— З великою приємністю!—відповів я.—Тільки трохи згодом, бо, сказати по правді, ваше оповідання досить чудне і...

Видить Бог, видить творець, За що мир помирає...

— В бараках козаки співають... — озвався товариш Семенчак і тихо забренькав на гітарі якусь невимовно тужну мелодію, що разом зі звуками врочистої колядки здавалася риданням.

Мій волинський земляк повернувся до вікна, прилип лицем до холодної шибки і було чути, як шептав про себе:

— Замість казки, звичайно... Замість казки...

Перед моїми очима, як у тумані, стояла маленька постать зло— торусої Соні і її сині очі допитливо зазирали в душу...

м. Львів,

1921 р., 30 листопада